

НАУКОВО-ДОСЛІДНИЙ ЦЕНТР З ПРОБЛЕМ
ЗАЙНЯТОСТІ НАСЕЛЕННЯ ТА РИНКУ ПРАЦІ
НАЦІОНАЛЬНОЇ АКАДЕМІЇ НАУК І
МІНІСТЕРСТВА ПРАЦІ УКРАЇНИ

На правах рукопису

КУПАЛОВА ГАЛИНА ІВАНІВНА

РИНОК РОБОЧОЇ СИЛИ В АГРАРНОМУ
СЕКТОРІ ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ

Спеціальність 08.09.02 - Зайнятість та ринок праці

АВТОРЕФЕРАТ

дисертації на здобуття наукового ступеня
доктора економічних наук

Київ - 1995

Куп

387.54



00761544 (R)

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана в Інститут аграрної економіки Української академії аграрних наук і в Науково-дослідному центрі з проблем зайнятості населення та ринку праці Національної академії наук і Міністерства праці України.

Наукові консультанти: доктор економічних наук, професор, заслужений діяч науки і техніки України БУГУЦЬКИЙ Олексій Андрійович;

доктор економічних наук, професор, заслужений діяч науки і техніки України ОНІКІЄНКО Володимир Васильович.

Офіційні опоненти: доктор економічних наук ОНИЩЕНКО Володимир Пилипович;

доктор економічних наук, професор ПРЕЙГЕР Давид Каспарович;

доктор економічних наук КРАСНОВ Юрій Миколайович;

Провідна організація - Рада по вивченню продуктивних сил України НАН України (м.Київ)

Захист відбудеться 26 грудня 1995 р. о 15 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д - 01.52.01 по захисту дисертацій на здобуття наукового ступеня доктора наук при Науково-дослідному центрі з проблем зайнятості населення та ринку праці НАН і Мінпраці України за адресою: 252110, м.Київ, вул. Клименка, 25.

З дисертацією можна ознайомитися в бібліотечі Центру. Автореферат розісланий 24 листопада 1995 р.

Вчений секретар спеціалізованої вченої ради

В.О. Покришук

ЛНБ ім. В. Стефаніка
АН України

I. ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

1.1. Актуальність теми дисертаційного дослідження. Важливою складовою загальнонаціонального ринку робочої сили є ринок робочої сили в аграрному секторі економіки. Саме цьому сектору, де зайнята п'ята частина працюючих у суспільному господарстві і виробляється 16 відсотків національного доходу, відводиться роль ключового при здійсненні сучасної соціально-економічної політики щодо відродження національної економіки, піднесення життєвого рівня народу.

Ринкові відносини у сфері аграрної праці перебувають на складному початковому етапі становлення і мають свої особливості, пов'язані як із станом соціального розвитку села, специфікою сільського господарства, так із реформуванням його господарського механізму, змінами структури, організації виробництва, зайнятості, ціноутворення, земельних відносин, форм власності тощо.

Для ринку робочої сили в аграрному секторі економіки характерні нерациональна, надзвичайно висока зайнятість населення, особливо жінок; наявність неофіційного, прихованого безробіття; низькі рівні продуктивності, оплати, різке падіння мотивації, престижності та привабливості аграрної праці; недосконалість трудових відносин; недостатньо ефективна система соціального захисту селян тощо.

Формування ринку відбувається під впливом несприятливої екологічної, демографічної, соціально-економічної, нестабільної політичної ситуації, що має значні регіональні відмінності. На території України налічується багато адміністративних районів з великим надлишком робочої сили на селі, тим часом як господарства степової зони відчують її нестачу.

Інтеграція України у світову економіку, розширення імпортно-експортних зв'язків, необхідність забезпечення конкурентоспроможності виробленої продукції призведуть до структурних змін у сільському господарстві, посилення територіального і міжгалузевого перерозподілу зайнятого населення та його остаточного закріплення в конкретних регіонах. В

перспективі саме з аграрного сектора можливе значне вивільнення і переміщення працівників до інших галузей суспільного господарства. Це може призвести до зменшення ємності аграрного сектора ринку робочої сили та загострити проблеми працевлаштування й соціального захисту селян. Тому виникає потреба у вивченні, прогнозуванні процесів формування попиту, пропозиції, зайнятості, безробіття, якості, мобільності робочої сили, мотивації праці тощо з метою розробки науково обгрунтованих заходів щодо їх регулювання у разі несприятливої кон'юнктури.

Значний вклад у розробку названих та багатьох інших питань внесли такі відомі вчені, як: С.І.Бандур, Д.П.Богиня, І.К.Бондар, Є.Б.Бреев, О.А.Бугуцький, М.Х.Вдовиченко, О.М.Голованов, М.І.Долішній, С.М.Злупко, Ю.М.Краснов, С.А.Кузьмі, В.І.Лимчленко, В.Ф.Машенков, І.С.Маслова, В.М.Нелеп, А.А.Нікіфорова, В.В.Онікієнко, О.М.Онищенко, В.П.Онищенко, Д.К.Прейгер, В.А.Савченко, Л.Н.Сосновська, В.Я.Чураков, М.В.Шаленко, Л.С.Шевченко, Л.О.Шепотько, К.І.Якуба, І.Г.Яремчук та інші.

Слід зазначити, що до останнього часу у вітчизняній теорії ринок робочої сили розглядався як економічна категорія, властива тільки капіталістичному способу виробництва, не визнавався товарний характер робочої сили. Це значною мірою вплинуло на те, що названі питання слабо вивчені науковцями і практиками. Більшість дослідників розглядали тільки окремі аспекти трудових відносин чи ринку праці в цілому. Тому недостатньо розроблені теоретичні проблеми, відсутні єдині чіткі наукові позиції щодо закономірностей, специфічних особливостей та параметрів ринку робочої сили аграрного сектора економіки України. Залишається предметом гострих дискусій визначення сутності, ролі і функцій ринку робочої сили в сільському господарстві, не вироблено концептуальних підходів до його формування та функціонування в період трансформації економічних відносин в Україні.

Як наслідок у країні не сформована цілісна державна політика зайнятості сільського населення в нових умовах господарювання. Відсутні необхідні методики щодо аналізу та прогнозування пропозиції, попиту на робочу силу, зайнятості селян

відповідно до специфіки сільськогосподарського виробництва, рівня його розвитку, організаційних форм та напрямів реформування. Недосконала і обліково-статистична звітність.

Все це ускладнює аналіз, прогноз і регулювання ринку робочої сили, чим гальмує розвиток ринкових відносин, проведення реформ на селі, що призводить до виникнення соціальної напруги в суспільстві. В зв'язку з викладеним вище, досліджувана проблема потребує особливої уваги не лише з боку вчених-дослідників, виробничиків, а й держави, суспільства в цілому. Отже, тема дисертаційного дослідження є своєчасною як з наукової, так і з практичної точки зору.

1.2. Мета і основні завдання дослідження. Основна мета дослідження - розробка теоретико-методологічних основ, концептуальних підходів до становлення і функціонування ринку робочої сили в аграрному секторі економіки України, а також обґрунтування конкретних практичних рекомендацій і пропозицій щодо створення ефективного механізму його регулювання в умовах реформування АПК, переходу до ринкової економіки.

Відповідно до цієї мети в дисертації поставлені і вирішувалися такі завдання:

- розкрити соціально-економічну сутність і функції ринку робочої сили в аграрному секторі економіки;
- розробити методологічні й методичні питання вивчення попиту й пропозиції робочої сили в сільському господарстві;
- удосконалити методологію і методику аналізу та оцінки кон'юнктури ринку робочої сили, визначити фактори і умови його формування, закономірності розвитку;
- запропонувати методологію і методику прогнозування стану ринку робочої сили в аграрному секторі;
- скласти прогноз і дати соціально-економічну оцінку ринку робочої сили та зайнятості населення в сільському господарстві;
- розробити заходи щодо створення дійової системи управління ринком робочої сили в аграрному секторі, поліпшення соціального захисту селян.

1.3. Предметом дослідження є сукупність соціально економічних відносин, що складаються у сфері аграрної праці при формуванні та використанні трудових ресурсів.

Об'єктами дослідження є суб'єкти ринку робочої сили - наймані працівники та роботодавці в особі керівників, власників сільськогосподарських підприємств і організацій.

1.4. Методологія і методика дослідження. Теоретичною і методологічною основою дисертаційної роботи послужили фундаментальні положення класичної політичної економії, зокрема ринкової теорії, методичні підходи вчених різних наукових напрямів, шкіл і течій.

Дослідження ґрунтувалося на ідеях, закладених в конвенціях Міжнародної організації праці, у прийнятих Верховною Радою та Урядом України нормативно-правових і господарських документах, концепції переходу України до ринкової економіки, розробках науково-дослідних установ та окремих вчених економістів-аграріїв, соціологів щодо реформування АПК, розвитку ринкової економіки та її важливої складової - ринку робочої сили, зайнятості, соціального захисту населення.

В процесі дослідження використовувалися такі методи: статистико-економічний, математичний, розрахунково-конструктивний, балансовий, абстрактно-логічний, експертних оцінок, графічний, монографічний та інші.

Джерелами інформації були матеріали Міністерств України: статистики, сільського господарства і продовольства, праці, освіти, соціального захисту населення, у справах захисту населення від наслідків аварії на Чорнобильській АЕС та їх органів на місцях, дані річних звітів сільськогосподарських підприємств на всіх рівнях управління, вибіркового монографічного і соціологічного обстежень, розробки науково-дослідних установ (Інституту аграрної економіки УААН, Науково-дослідного центру з проблем зайнятості населення та ринку праці НАН та Мінпраці України, Науково-дослідного економічного інституту Міністерства економіки України та інших), наукові праці вчених-економістів тощо.

В основу роботи покладено результати багаторічних досліджень автора, проведених в Інституті аграрної економіки УААН (1982-1995 рр.), і у Науково-дослідному центрі з проблем зайнятості населення та ринку праці НАН і Міністерства праці України (1992-1995 рр.). Дослідження здійснювалися згідно з тематичними планами науково-дослідних робіт назва-

них установ, зокрема з наукового напрямку "Розробити наукові принципи соціальної політики та механізм функціонування ринку праці" державної науково-технічної програми "Продовольство-95".

1.5. Наукова новизна проведеного дослідження полягає в тому, що вперше в Україні проведено комплексне дослідження ринку аграрної праці з урахуванням територіально-галузових аспектів, а також дії різноманітних чинників.

Уточнено та поглиблено методологічні основи й понятійний апарат ринку робочої сили аграрного сектора. Це відбилося у запропонованих нових теоретичних положеннях щодо сутності, сегментації, умов і особливостей розвитку ринку, а також у моделях основних компонентів ринку - попиту і пропозиції робочої сили.

Виявлено закономірності формування ринку робочої сили в аграрному секторі на основі факторного аналізу зайнятості селян у секторах економіки, галузях сільськогосподарського виробництва, виробничої і соціальної інфраструктури та рівня забезпеченості сільського господарства робочою силою.

Запропоновано нові методичні підходи до розробки територіального прогнозу попиту, пропозиції, зайнятості населення в сільському господарстві, а також регіональних балансів кон'юнктури ринку робочої сили, що дають можливість визначити ємність ринку, обсяги безробіття тощо.

За результатами соціологічних досліджень встановлено особливості формування потенційної професійної і трудової мобільності та зайнятості селян в умовах розвитку нових форм власності і господарювання; професійні інтереси та мотиви праці сільської молоді; охарактеризовано соціальний стан фермерів України.

Розроблено з урахуванням соціально-економічної ситуації прогноз ринку робочої сили в аграрному секторі економіки України до 2005 р.

Сформульовано основні концептуальні підходи та пропозиції зі створення системи регулювання ринку робочої сили в аграрному секторі, що включає комплекс економічних, соціально-демографічних, правових та інших важелів, а також визначено основні напрями державної політики зайнятості та ефек-

тивного соціального захисту селян, реалізація яких дозволить поліпшити ситуацію на ринку робочої сили та зменшити соціальну напругу в суспільстві.

1.6. Основні наукові результати, що виносяться на захист: - уточнення, розширення і поглиблення теоретико-методологічних понять щодо сутності і функцій ринку робочої сили в аграрному секторі економіки;

- методичні підходи до прогнозування ринку робочої сили в сільському господарстві;

- концептуальні підходи до вирішення проблем регулювання ринку робочої сили в аграрному секторі;

- оцінка стану ринку робочої сили в сільському господарстві;

- прогноз структурних зрушень у зайнятості селян;

- пропозиції щодо основних напрямів державної політики зайнятості та удосконалення механізму соціального захисту селян в період формування ринкової економіки;

- система регулювання ринку робочої сили в аграрному секторі.

Перелічені наукові результати одержані дисертантом особисто.

1.7. Практичне значення дослідження. Результати дослідження є науковою основою для вирішення проблем формування, функціонування, регулювання ринку робочої сили в аграрному секторі економіки та соціального захисту селян України, що має важливе соціальне, економічне й політичне значення.

Вони можуть бути використані спеціалістами, що займаються проблемами сільських трудових ресурсів, в практичній роботі при складанні Державної та регіональних програм зайнятості населення, професійної орієнтації, підготовки та перепідготовки кадрів, розвитку сільськогосподарського виробництва, при розробці основних заходів щодо соціального захисту населення, а також науковцями при проведенні досліджень з питань ринку робочої сили тощо.

Розроблені дисертантом пропозиції й рекомендації дозволяють планомірно впливати на формування попиту, пропозиції робочої сили, забезпечити її ефективну зайнятість в аграрно-

му секторі виробництва, а також соціальний захист селян при несприятливій кон'юнктурі ринку.

1.8. Апробація результатів дослідження. Основні висновки і результати роботи апробовані на засіданнях вчених рад Інституту аграрної економіки УААН, Науково-дослідного центру з проблем зайнятості населення та ринку праці НАН та Мінпраці України, науково-технічної ради Міністерства сільського господарства і продовольства України, а також в Державному, обласних і районних центрах зайнятості населення, в сільськогосподарських підприємствах окремих районів Черкаської, Івано-Франківської, Львівської, Рівненської, Житомирської, Донецької, Херсонської, Київської та інших областей.

Основні наукові результати доповідались у 1981-1995 рр. на 45 міжнародних, всесоюзних, регіональних наукових і науково-практичних конференціях, семінарах, школах молодих вчених, нарадах. Серед них: Всесоюзна координаційно-методична нарада "Проблеми економіки праці і соціального розвитку села" (м.Київ, 1991 р.); українсько-німецький семінар економістів-аграрників "Освоєння ринку і ринкових відносин в агропромисловому комплексі України" (м.Київ, 1991 р.); регіональна науково-практична конференція "Проблеми сільськогосподарської радіоекології - пять лет спустя после аварии на Чернобыльской АЭС". Секція "Экономические и социальные аспекты агропромышленного производства в регионах, подвергшихся радиоактивному загрязнению вследствие катастрофы на Чернобыльской АЭС" (м.Житомир, 1992 р.); науково-практичні конференції "Донбасс: прошлое, настоящее, будущее". Секція "Социально-экономические проблемы села" (м.Краматорськ, 1993 р.); "Україна на шляху до ринкової економіки" (м.Житомир, 1993 р.); "Проблеми трудовозбереження і соціального захисту населення України в умовах ринкової економіки" (м.Київ, 1993 р.); "Економічні і соціальні проблеми розвитку українського села" (м.Львів, 1993 р.); "Демографічна ситуація в Україні". Секція "Демографічні аспекти відтворення трудового потенціалу" (м.Київ, 1993 р.) і міжнародні науково-практичні конференції: "Рыночные преобразования аграрного производства: реформирование отношений собственности, форм хозяйствования и

економического механизма их функционирования" (м. Дніпропетровськ, 1992 р.); "Реформа ринку праці та соціальної політики в Україні" (м. Київ, 1994 р.); "Проблемы использования земли в условиях реформирования сельскохозяйственного производства и проведения земельной реформы". Секція "Соціально-економічні проблеми земельної реформи", "Економіка сільського господарства: теорія, політика, практика" (м. Київ, 1995 р.).

Матеріали дослідження були представлені також в експозиціях виставок науково-технічної продукції Інституту аграрної економіки УААН, висвітлені в наукових працях, пресі, доповідних записках державним і господарським органам управління, в наукових звітах.

1.9. Впровадження результатів дослідження. Основні результати дослідження використано при розробці Державної та регіональних програм зайнятості населення на 1994-1995 рр., у проектах Національної програми розвитку сільськогосподарського виробництва на 1996-2005 рр., Концепції аграрної політики в Україні, в Методичних рекомендаціях по оцінці втрат та економічній ефективності заходів щодо ліквідації наслідків великих радіаційних аварій (на прикладі Чорнобильської катастрофи), в Методичних рекомендаціях по оцінці кадрового потенціалу АПК після Чорнобильської катастрофи тощо.

Основні положення і результати дисертаційного дослідження відображені у монографіях, книгах, брошурах, концепціях, методичних рекомендаціях, наукових звітах і збірниках, журналах, тезах доповідей, газетах, доповідних записках, що після апробації знайшли практичне застосування на різних рівнях управління та господарювання. Їх покладено в основу підготовлених наукових доповідей-аналізів, пропозицій і передано Міністерству праці та Державному центру зайнятості населення України - "Територіальний прогноз зайнятості населення в сільському господарстві України в умовах розвитку ринкових відносин" (1992 р.); "Соціально-економічні аспекти зайнятості сільського населення в умовах розвитку нових форм власності і господарювання" (1993 р.); "Прогноз попиту та пропозиції робочої сили в аграрному секторі ринку праці"

(1994 р.); Міністерству сільського господарства і продовольства України - "Оцінка та прогноз попиту сільського господарства України на робочу силу" (1995 р.), а також Управління сільського господарства і продовольства Житомирської обласної державної адміністрації - "Пропозиції по розміщенню жителів, що переселяються із Народицького району в села Брусилівського району Житомирської області" (1990 р.); "Пропозиції щодо науково обгрунтованого розміщення й забезпечення раціональної зайнятості сільських жителів, які переселяються із районів, що зазнали радіоактивного забруднення внаслідок Чорнобильської катастрофи" (1991 р.); а також наукові матеріали з паспортизації сіл, міст, колгоспів, радгоспів, міжгоспів і трудових ресурсів підприємств АПК (1992-1995 рр.).

Окремі пропозиції, що стосуються теми дисертаційної роботи, у 1990-1995 рр. використані Управлінням сільського господарства і продовольства Житомирської обласної державної адміністрації в практичній діяльності, зокрема при коригуванні схеми переселення людей, потерпілих внаслідок Чорнобильської катастрофи, затвердженої постановою Ради Міністрів України від 23.08.90 р. № 228, та при складанні планів підготовки і перепідготовки кадрів для сільського господарства.

1.10. Публікація результатів дослідження. По темі дисертації підготовлено 97 наукових робіт. Опубліковано 95 праць загальним обсягом авторського тексту 76,2 умовних друкованих аркушів, з них: монографії - 3, брошури з методологічних, прикладних і методичних питань - 4, методичні рекомендації - 2, наукові статті в журналах і різних збірниках - 28, тези доповідей на міжнародних і національних наукових конференціях і семінарах.

1.11. Обсяг і структура дисертаційної роботи. Дисертація викладена на 423 сторінках машинописного тексту, містить 28 таблиць, 23 малюнки, схему і 21 додаток. Вона складається із вступу, чотирьох розділів, висновків і пропозицій, списку використаної літератури, що включає 152 назви, і додатків.

Структура дисертаційної роботи:

ВСТУП. РОЗДІЛ I. ТЕОРЕТИЧНІ ТА МЕТОДОЛОГІЧНІ ОСНОВИ ФОРМУВАННЯ РИНКУ РОБОЧОЇ СИЛИ. 1.1. Соціально-економічна

сутність ринку робочої сили. 1.2. Особливості та основні закономірності формування ринку робочої сили в аграрному секторі. 1.3. Функції та сегментація ринку робочої сили. 1.4. Методологічні аспекти ринку робочої сили.

РОЗДІЛ II. КОН'ЮНКТУРА РИНКУ РОБОЧОЇ СИЛИ. 2.1. Аграрний сектор як сфера зайнятості населення. 2.1.1. Характеристика робочої сили, зайнятої в сільськогосподарських підприємствах. 2.1.2. Соціально-психологічні аспекти зайнятості селян в умовах розвитку нових форм власності та господарювання. 2.1.3. Проблеми безробіття селян. 2.2. Особливості формування та оцінка пропозиції робочої сили в аграрному секторі. 2.2.1. Фактори впливу на пропозицію робочої сили. 2.3. Закономірності формування та оцінка загального обсягу й структури попиту на робочу силу в аграрному секторі, фактори і умови.

РОЗДІЛ III. ПРОГНОЗ РИНКУ РОБОЧОЇ СИЛИ. 3.1. Методологічні принципи та методичні підходи до прогнозування ринку робочої сили. 3.2. Прогноз основних компонентів ринку робочої сили. 3.3. Прогноз структурних зрушень у зайнятості населення в сільському господарстві.

РОЗДІЛ IV. РЕГУЛЮВАННЯ РИНКУ РОБОЧОЇ СИЛИ ТА СОЦІАЛЬНИЙ ЗАХИСТ НАСЕЛЕННЯ. 4.1. Регулювання ринку робочої сили в аграрному секторі економіки. 4.2. Досвід державного регулювання кон'юнктури ринку робочої сили у зарубіжних країнах. 4.3. Особливості національної політики зайнятості населення. 4.4. Збереження та створення нових робочих місць. 4.5. Система соціального захисту населення.

ВИСНОВКИ І ПРОПОЗИЦІЇ. СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ. ДОДАТКИ.

2. ОСНОВНІ НАУКОВІ ІДЕЇ, ПОЛОЖЕННЯ ТА ВИСНОВКИ ДИСЕРТАЦІЇ

2.1. На основі всебічного вивчення, критичного розгляду, порівняння та узагальнення існуючої ринкової термінології в дисертаційній роботі дається визначення ринку робочої сили як складної системи відносин з приводу обміну індивідуальної здатності до праці на фонд життєвих благ, не-

обхідних для відтворення робочої сили та розміщення працівника в системі суспільного поділу праці.

Існування адміністративно-командної системи господарювання, заперечення можливості дії ринку при соціалізмі, на думку автора, не призвели до відмирання ринкових відносин як таких, зокрема у сфері праці, а викликали їх глибоку деформацію. Ринок як відносини виробників і споживачів товарів у сфері обігу існував завжди.

Ринок робочої сили формується як органічна ланка ринкової системи загального характеру. Він може ефективно функціонувати лишз у взаємозв'язку з іншими ринками, насамперед з ринком капіталу (рисунок).

Кон'юнктура ринку капіталу (можливі варіанти розвитку)

Падіння курсу цінних паперів, які обслуговують АПК

Підвищення курсу цінних паперів, які обслуговують АПК

Відплив капіталу, обмеження можливості створення нових робочих місць

Уливання інвестицій (у тому числі на створення робочих місць)

Спад виробництва, скорочення кількості робочих місць

Збільшення закупок товарів та найму робочої сили. Зростання виробництва. Створення нових робочих місць

Погіршення кон'юнктури на товарних ринках та ринку робочої сили, зростання безробіття

Поліпшення кон'юнктури товарних ринків і ринку робочої сили. Підвищення зайнятості населення. Скорочення резервної армії праці

Баланс попиту та пропозиції товарів, послуг за рахунок втручання держави

Баланс попиту та пропозиції товарів, послуг, робочої сили

Стабілізація кон'юнктури ринку капіталу

Відплив капіталу

Стабілізація кон'юнктури ринку робочої сили

Взаємодія ринку робочої сили з іншими видами ринків

Ринок робочої сили є найскладнішим з усіх існуючих видів ринків. Поряд із загальними для всіх ринків рисами має

свої особливі, властиві лише йому. Пропозиція робочої сили на відміну від інших товарів не може бути значно скорочена або зберігатися до кращих часів, коли підніметься ціна. Заробітна плата найманого працівника включає не тільки ціну його праці, а й витрати на утримання сім'ї. Товар "робоча сила" не гомогенний, тобто не однорідний. На реалізацію його впливає сукупність соціально-економічних, політичних, екологічних, демографічних, організаційно-технологічних та багатьох інших факторів. Умови зайнятості, оплати праці визначаються не тільки одним суб'єктом ринку (роботодавцем чи найманим працівником), а також державою і профспілками.

Якість робочої сили майже неможливо встановити зразу при найманні-продажу. Специфічність товару робоча сила полягає ще й в тому, що він є, з одного боку, живим організмом з власним характером, психологією, прагне до самовираження, утримує сім'ю, а значить, потребує соціального захисту, матеріальної підтримки суспільства, а з другого - він є виробничим ресурсом.

Робоча сила - капіталоемний товар для суспільства. Відтворення його довготривале і не підлягає значному скороченню. Названий товар має обмежену мобільність. Особливістю робочої сили є й те, що вона навіть після залучення у суспільне виробництво (зайнятості) може повторно виходити на ринок праці.

До числа важливих теоретичних питань дослідження проблеми ринку робочої сили слід віднести визначення його функцій. Ринок робочої сили насамперед встановлює зв'язок між суб'єктами ринку, формує якісні характеристики робочої сили - професійно-кваліфікаційну структуру та ціну, сприяє підбору складнішої, вищеоплачуваної, престижнішої роботи.

Ринок виконує також розподільчу функцію щодо ліквідації надлишків робочої сили, її раціонального, розміщення, ефективного використання. Лише на ринку діє закон вартості і відбувається загальне визнання затрат праці на відтворення товару робоча сила. Не менш важливою функцією ринку робочої сили є надання людині права вільного вибору, де краще розміщати свою працю і за яких умов. Крім того, ринок виконує інформаційну функцію, сигналізуючи про вільні робочі місця.

незайняті трудові ресурси та потребу суспільства в них.

Разом з тим є й такі функції, які ринок не може виконувати. До них належать матеріальна та соціальна підтримка соціально-уразливих верств населення, організація професійної орієнтації, професійної підготовки та перепідготовки кадрів, забезпечення сприятливих умов для розвитку соціальної інфраструктури, підприємництва, фермерства, здійснення заходів щодо вирівнювання розвитку окремих регіонів тощо.

2.2. Значне місце в дисертації відведено оцінці кон'юнктури ринку робочої сили в аграрному секторі економіки. В результаті комплексного аналізу показано, що в Україні за багато років сформувалася система, при якій екстенсивний розвиток економіки створив надзайнятість населення. Так, коефіцієнт зайнятості сільського населення у суспільному господарстві в 1993 р. становив 86,9 %, жінок - 83,7 %, тимчасом як у країнах Західної Європи і США показник зайнятості населення не перевищує 70 %, а жінок - 40 %. Високий рівень залучення населення у суспільне виробництво поєднується з низьким рівнем продуктивності праці, насамперед це стосується аграрної сфери. У сільськогосподарському виробництві України працює майже 5 млн чол., або 21 %, а у розвинених країнах до - 9 % зайнятих у суспільному виробництві. При цьому продуктивність праці у нас у 6 разів нижча.

Деформована і структура зайнятості, низька її соціальна спрямованість. У сільській місцевості України у сфері обслуговування зайнято менше чверті працюючих, в той час як у розвинених зарубіжних країнах - понад 70 %.

Основною сферою зайнятості сільського населення є сільське господарство. В 1993 р. загальна чисельність працюючих тут становила 4874 тис.чол. По секторах економіки трудові ресурси розподілилися таким чином: кооперативний - 2786,2 (57,2 %), державний - 1275,1 (26,1 %) і приватний - 812,7 (16,7 %) (табл.1).

Соціально-демографічні показники трудових ресурсів аграрного сектора гірші порівняно з іншими галузями суспільного господарства. Більшість зайнятих тут становлять чоловіки, понад 1,3 млн працюючих віком 50 років і старше. За питомою вагою молоді (23,4 % загальної її кількості, зайнятої у сус-

Таблиця 1

Кількість і структура трудових ресурсів сільського господарства України за роками

Показник	1980		1985		1990		1993		1993, % до		
	тис. чол.	%	тис. чол.	%	тис. чол.	%	тис. чол.	%	1980	1985	1990
Усього зайнято	6132,8	100	5282,1	100	4964,7	100	4874,0	100	79,5	92,3	98,2
У тому числі по секторах:											
державному	1549,4	25,3	1588,1	30,1	1419,0	28,6	1275,1	26,1	82,2	80,3	89,9
кооперативному	3627,1	59,2	3290,5	62,3	2862,4	57,7	2786,2	57,2	76,8	84,7	97,3
з них:											
у колективних господарствах	3627,1	59,2	3290,5	62,3	2850,3	57,4	2763,3	56,7	76,2	84,0	96,9
приватному	956,3	15,5	403,5	7,6	683,3	13,7	812,7	16,7	35,0	201,4	118,9
з них											
у господарствах:											
фермерських (селянських)	-	-	-	-	0,1	0,0	35,1	0,7	-	-	X
особистих підсобних	956,3	15,5	403,5	7,6	683,2	13,7	777,6	16,0	81,3	192,7	113,8

пільному господарстві) сільське господарство займає лише шосте місце.

В ході дослідження встановлено, що поряд з офіційним існує нерегламентований ринок робочої сили, що не фіксується статистичними органами і не регулюється державою. За нашими розрахунками його ємність у 1994 р. в сільській місцевості України становила майже 0,8 млн чол. Це підриває мотивацію до праці в громадському секторі аграрного виробництва, не забезпечує соціальний захист залучених до нього селян та сприяє приховуванню їх доходів, що утруднює, а часто робить неможливим, організований розподіл, розміщення трудових ресурсів та їх ефективне використання.

Проаналізувавши існуючу і розрахувавши нормативну трудоемність виробництва сільськогосподарської продукції, а також, провівши обширні монографічні, соціологічні обстеження, автор прийшов до висновку, що в цілому в Україні існує надлишок робочої сили, зайнятої в аграрному секторі. Одночасно в окремих регіонах, господарствах, з деяких професій і спеціальностей, а також в періоди "пік" має місце дефіцит робочої сили. В 1994 р. в середньому в Україні при надмірній кількості середньорічних працівників (понад 400 тис.чол.) відчувався брак їх в обсязі до 50 тис.чол.

Характерною рисою ринку робочої сили в аграрному секторі економіки є утворення резервної армії робочої сили. На початок вересня 1995 р. перебувало на обліку 94,6 тис. безробітних, у тому числі 19,7 тис. тих, що проживали у сільській місцевості. Серед них працівники сільського господарства становили 1,8 тис.чол. Виявилася незатребуваною праця агрономів, зоотехніків, ветеринарних лікарів, фельдшерів, санітарів. Особливо відчутно це вдарило по жінках і молодих спеціалістах. Майже дві третини з названих безробітних - це жінки, а більше третини - молодь віком до 28 років. Рівень безробіття серед фахівців агрономічного профілю досяг 2,7 %, що в 9 разів більше, а серед зоотехнічного профілю - 1,9 %, що в 6 разів більше загального показника рівня безробіття по Україні.

Але справжній стан на ринку робочої сили прихований. За розрахунками автора, рівень прихованого безробіття становить

в середньому до 11-13 % за рік, а в деяких областях (Івано-Франківська, Закарпатська та ін.) він у 2-3 рази вищий. Основними причинами безробіття на селі є кризовий стан усіх галузей суспільного господарства, реформування сільського господарства, розвиток нових форм власності й господарювання, занепад соціальної сфери, скорочення Збройних Сил.

2.3. Особлива увага в роботі приділяється прогнозу зайнятості населення у сільському господарстві України. Запропоновано нові методичні підходи та інструментарій до розробки цього прогнозу. Зокрема, доцільно розробляти територіальні прогнози зайнятості, де в ролі територіальних одиниць виступають адміністративні області та Автономна Республіка Крим. Об'єктами прогнозування повинно стати сільське і міське населення працездатного віку, яке буде зайняте в майбутньому в аграрному секторі.

Пропонується прогнозування ринку робочої сили здійснювати поетапно. Насамперед прогнозують попит на робочу силу, потім - пропозицію її і, нарешті, - зайнятість. Рівень зайнятості визначають за співвідношенням між попитом і пропозицією та реальними можливостями їх збалансування.

При цьому доцільно застосовувати варіантний підхід. Так, пропозиція, кількість робочої сили, зайнятої у сільському господарстві, попит на неї тощо визначаються за трьома варіантами, виходячи із можливого стану розвитку соціально-економічної ситуації в Україні: I - кризовий, II - стабілізаційний, III - період піднесення. За основу нами пропонується брати другий - стабілізаційний варіант прогнозу. Метою прогнозу є встановлення обсягу незадоволеного попиту та незадоволеної пропозиції робочої сили.

Виходячи з викладених методичних підходів, здійснено прогноз стану ринку робочої сили в аграрному секторі України. Як показали розрахунки, в перспективі не всі бажаючі матимуть можливість знайти роботу в аграрному секторі. Так, у 2000 р. невикористана пропозиція робочої сили дорівнюватиме 8,8, в 2005 р. - 8,4 тис.чол. Незважаючи на неповне використання пропозиції робочої сили, зберігатиметься і незадоволений попит. У 2000 р. він становитиме 16,6, а в 2005 р. - 15,6 тис. середньорічних працівників працездатного віку. Це

пояснюється відмінністю в професійно-кваліфікаційній структурі кадрів та вакантних робочих місць.

Отже, в дисертації зроблено висновок, що до 2005 р. на ринку робочої сили в аграрному секторі економіки України збережеться диспропорція, при якій матиме місце невикористана пропозиція робочої сили та одночасно незадоволений попит на неї (табл.2). Передбачається, що кількість безробітних з числа осіб, які раніше були зайняті в сільському господарстві, збільшиться. Найгостріше проблема постане в таких західних областях України, як Івано-Франківська, Львівська, Закарпатська і Волинська, де зосередиться дві третини безробітних селян.

Встановлено, що основна проблема полягатиме в існуванні прихованого безробіття, структурної диспропорції між робочою силою і робочими місцями. Тому, на думку автора, пріоритетними напрямками політики соціального захисту селян повинні стати заходи по удосконаленню структури зайнятості населення, підготовці та перепідготовці вивільнених працівників, розширенню їх професійно-кваліфікаційного профілю, створенню нових робочих місць на основі прогресивних технологій виробництва тощо.

В дисертації доведено, що з переорієнтацією економіки на потреби споживача, зазнають принципових змін існуючі структури капіталовкладень, товарного виробництва, а отже й зайнятості селян. На селі в сільському та лісовому господарстві, включаючи особисте підсобне господарство, частка працюючих зменшиться з 68,4 % в 1993 р. до 63 % в 2000 р. і до 58 % в 2005 р. Частина вивільнених працівників перейдуть у неаграрну сферу виробництва. В першу чергу це відбудеться за рахунок переливу в торгівлю, громадське харчування, матеріально-технічне постачання, заготівлю та збут продукції (частка зайнятих тут зросте відповідно з 3,9 % до 8 і 12 %), а також у невиробничі галузі - охорону здоров'я, житлово-комунальне господарство, побутове обслуговування, освіту тощо. В невиробничій сфері нині працює 15 %, в 2000 р. буде зайнято 18, а в 2005 р. - 20 % сільських жителів. Повинні виникнути і розвинути такі нові галузі: сільський туризм і відпочинок, охорона оточуючого середовища, збереження й покра-

Таблиця 2

Фактичний і прогнозний розрахунковий баланс
ринку аграрної праці в Україні, тис.чол. (II варіант)

Показник	Роки			
	1993* /	1995** /	2000	2005
I. Пропозиція робочої сили				
Усього	133,0	121,6	100,2	99,1
У тому числі:				
особи, які вперше шукають роботу	50,8	50,2	52,5	52,5
працівники, звільнені з роботи за власним бажанням і через порушення трудової дисципліни	28,0	25,2	15,0	15,0
репатріанти	6,6	2,6	12,6	12,6
громадяни, звільнені зі Збройних Сил, особи, звільнені з місць позбавлення волі та лікувально-трудовах профілакторіїв	8,4	8,5	9,0	8,1
переселенці із зони радіоактивного забруднення	5,2	5,2	5,2	5,2
особи, вивільнені з особистого підсобного і домашнього господарства	1,8	1,8	1,7	1,7
маятникові мігранти	29,6	15,5	1,6	1,4
інші особи	2,6	2,6	2,6	2,6
II. Попит на робочу силу - усього	143,9	129,9	108,0	106,3
У тому числі у зв'язку з:				
смертю працівників	2,0	2,0	1,8	1,8
виходом на пенсію	11,4	11,3	10,5	10,5
вакансіями	73,9	61,7	52,5	48,9
створенням нових робочих місць	11,2	13,0	15,0	18,0
іншими причинами	45,4	41,9	28,2	27,1
III. Незадоволений попит на робочу силу	23,1	18,0	16,6	15,6
IV. Невикористана пропозиція робочої сили	12,2	9,7	8,8	8,4

* / Базовий

** / Очікуваний

щення природного ландшафту, транспортне та інформаційне обслуговування тощо.

Зміниться й внутрігалузева структура сільськогосподарського виробництва. Воно буде орієнтоване не лише на внутрішній, а й на зовнішній ринок. Пріоритетними й перспективними стануть зерновий, цукровий та олійно-жировий підкомплекси, скотарство м'ясо-молочного напрямку з розвинутим свинарством та ячним птахівництвом. Відповідні зміни відбудуться й в структурі зайнятості. Саме ці галузі поглинуть основну частину робочої сили.

В перспективі в сільському господарстві спостерігатимуться тенденції до змін у структурі кадрів. Насамперед, збільшиться частка службовців, переважно за рахунок керівників та підприємців. Так, якщо в 1993 р. службовців було 11,6 % в загальній чисельності працівників, то в 2000 р. їх очікується 13,5, а в 2005 р. - 15,5 %. Аналогічні показники по керівниках і підприємцях складатимуть відповідно: 3,1 %, 6 і 9 %.

Поступово зменшуватиметься питома вага працівників, зайнятих на робітничих професіях і спеціальностях, особливо серед малокваліфікованих та некваліфікованих. В той же час різко зросте частка робітників-універсалів (більше ніж у 20 разів) та робітників високої кваліфікації (майже вдвічі).

За нашими розрахунками, в далекій перспективі всього з досліджуваної галузі може вивільнитися й перейти в інші галузі, сфери трудової діяльності 2,7 млн працюючих. Тоді частка селян у загальній чисельності працівників суспільного виробництва складатиме 11,7 %. Отже, Міністерствам сільськогосподарства і продовольства, праці, соціального захисту населення, освіти України необхідно розробити комплексні Національні програми переструктуризації зайнятості сільськогосподарського населення, насамперед в аграрному секторі, та підготовки і перепідготовки, соціального захисту кадрів, що вивільнятимуться з нього. Головне соціальне-економічне завдання полягатиме в створенні комплексу умов для "безболісного" переливу робочої сили з аграрної в неаграрну сфери, від однієї структури зайнятості до іншої.

2.4. Необхідною умовою ефективного функціонування ринку

робочої сили є його державне регулювання. З урахуванням специфіки сільського господарства в роботі розроблені основні концептуальні підходи до вирішення проблеми державного регулювання ринку. Пріоритетними напрямками державного впливу на розвиток трудових відносин повинні стати: лібералізація сфери праці і зайнятості; забезпечення сприятливих умов для розвитку різноманітних форм господарювання; зближення рівня оплати праці з розміром фонду життєвих засобів, необхідних для нормальної життєдіяльності працівників; забезпечення свободи пересування робочої сили; рівноправності працівників різних секторів економіки у наданні соціальних гарантій; створення ринку житла.

Система регулювання повинна спрямовуватися на формування закритого внутрішньогосподарського ринку праці: характерними рисами такого впливу є недопущення звільнення працюючих з економічних причин, завчасні професійна орієнтація і професійне перенавчання кадрів у зв'язку з техніко-технологічною перебудовою виробництва. Дійовим інструментом регулювання повинні виступати соціальні плани. В них доцільно передбачати такі заходи, як переведення працівників на інші робочі місця на цьому ж підприємстві, превентивна професійна підготовка й перепідготовка кадрів, ранній вихід на пенсію тощо.

В дисертаційній роботі визначено мету, особливості та основні концептуальні підходи щодо формування національної політики зайнятості населення в аграрному секторі виробництва. Важливим завданням її є, на думку автора, створення продуктивного типу зайнятості замість існуючого неефективного інфляційного.

Державна політика зайнятості селян повинна спрямовуватися також на відновлення мотиваційного механізму до праці. Нині оплата праці перестала бути дійовим стимулом, особливо в аграрному секторі. Основний акцент державної політики зайнятості селян повинен бути зроблений на удосконаленні розподільчих відносин між роботодавцями і найманими працівниками щодо створюваної додаткової вартості, на рівні як окремих господарств, так і галузей в цілому. Необхідно змінити співвідношення між змінним капіталом (вартістю робочої сили)

і прибутком на користь першого. Саме в цьому і в дотриманні науково обґрунтованих міжгалузевих пропорцій повинна полягати регулююча роль держави.

Нині політика Уряду України повинна забезпечувати збереження і підтримку стабільної зайнятості на селі, оскільки ще не створено достатніх умов для соціального захисту селян при різких структурних зрушеннях у виробництві та в разі несприятливої кон'юнктури ринку робочої сили. При цьому доцільно створювати умови для скорочення попиту на робочу силу основних галузей сільського господарства - рослинництва і тваринництва та розширення його в сферах виробничої і соціальної інфраструктури. Назріла нагальна потреба в поступовій зміні структури зайнятості населення шляхом створення престижних робочих місць на селі поза аграрним сектором.

Важливим напрямом державної політики зайнятості є сприяння добровільній територіальній та професійній мобільності селян. Для цього необхідно лібералізувати паспортний режим і правила прописки, розвивати ринок житла. Доцільно розробити і прийняти закон "Про право громадян України на свободу пересування, вибір місця перебування й проживання в межах України". Слід також надати трудовій міграції організаційну форму, прийняти закон "Про відхідництво".

В різних областях України в аграрному секторі склалася неоднозначна ситуація на ринку робочої сили, що має свої регіональні особливості. У зв'язку з цим при розробці основних напрямів державної політики зайнятості селян слід застосовувати диференційований, комплексний підхід. Так, в сільсько-господарських підприємствах трудонедостатніх регіонів (Харківська, Херсонська, Запорізька, Луганська, Донецька та інші області) важливо забезпечити сприятливі умови для створення тимчасових робочих місць в сільському господарстві, залучення на них в період "пік" робочої сили з трудонадлишкових регіонів, місцевого населення, зайнятого в особистому підсобному та домашньому господарстві, пенсіонерів, підлітків, м'ягнникових мігрантів, безробітних. В названих областях доцільно активно розвивати приватний сектор аграрної економіки, зокрема фермерські (селянські) господарства, орендні колективи, кооперативи, що значно зменшить потребу в робочих руках.

Необхідно також передбачити в бюджеті України витрати на фінансування програм переселення людей в труднедостатні регіони, забезпечивши їх безплатно житлом і господарськими спорудами. Це ж стосується і населення віком до 40 років труднедостатніх сільських населених пунктів, що зайняте в АПК і соціальній сфері села.

В трудонадлишкових регіонах (Рівненська, Хмельницька, Тернопільська, Закарпатська, Івано-Франківська, Чернівецька, Львівська та інші області) слід: створити сільському населенню необхідні умови для розвитку особистого підсобного і домашнього господарства, навчання; практикувати застосування, насамперед для жінок, гнучкого графіка роботи; створювати додаткові робочі місця в підсобних, промислових, переробних, будівельних, ремонтних, транспортних та інших підприємствах і організаціях виробничого обслуговування, а також розвивати народні, відхідні промисли. Перспективною сферою прикладання праці можуть стати галузі соціальної інфраструктури.

Пріоритетними напрямками розширення сфери прикладання праці є формування таких несільськогосподарських робочих місць на селі: розвигок окремих самостійних кооперативів по заготівлі, переробці, фасуванню, упаковці, доставці, транспортуванню та збуту сільськогосподарської продукції, а також кооперативів по обслуговуванню сільськогосподарських підприємств різних форм власності й господарювання, будівельних, житлових, ощадних та кредитних кооперативів, а також кооперативів по збереженню виробленої продукції, по організації туризму, наданню медико-санітарної допомоги вдома, по екологічному захисту оточуючого середовища.

Доцільно також розширити зайнятість у сфері побутових послуг шляхом організації на правах малих підприємств невеликих майстерень по ремонту побутових приладів, відкриття міні-готелів, перукарень тощо. Виходячи із досвіду розвинених зарубіжних країн, а також практичних потреб, слід збільшити у 2-3 рази існуючий рівень зайнятості сільського населення в соціальній сфері.

Великого значення у вирішенні проблеми працевлаштування селян набуває також організація самозайнятості селян. Одним

із напрямів її є праця в особистих підсобних господарствах. Але самого надання землі в користування, збільшення її розміру недостатньо. Необхідно створити відповідні умови для ведення товарного виробництва сільськогосподарської продукції і соціального захисту власників присадибних ділянок: забезпечити пільгове кредитування й оподаткування, консультаційну допомогу з питань маркетингу, фінансів, законодавства тощо.

2.5. До числа найважливіших теоретичних і прикладних питань дослідження ринку робочої сили належить проблема соціального захисту населення. Вона включає в себе такі три основні напрями: надання трудової допомоги вимушеним безробітним; сприяння трудовій активності людей шляхом створення умов для продуктивної праці і обмеження можливостей процвітання паразитизму ледарів, що вивільнятимуться з підприємств.

Вивчення функціонування існуючої системи соціального захисту населення показало, що вона потребує значного поліпшення. Бажаємо удосконалити систему виплати допомоги по безробіттю. Так, отримання протягом 3 місяців вихідної допомоги від підприємств при звільненні працівника, наявність у користуванні чи власності земельної ділянки без урахування її доходності не повинно бути підставою для відмови виплати допомоги по безробіттю центрами зайнятості. Стосовно розміру допомоги, то вона повинна забезпечувати прожитковий мінімум, залежати від кваліфікаційного рівня безробітного і спонукати його до активного пошуку роботи. При цьому прожитковий мінімум доцільно визначати диференційовано по місту і селу, беручи за основу розрахунків вартість мінімального споживчого кошика й індекс споживчих цін по сільській місцевості.

Слід перебудувати існуючу організацію професійно-технічної освіти та створити нову систему професійної підготовки дорослого незайнятого населення і перепідготовки вивільнених працівників з урахуванням нових сфер прикладання праці.

Важливим напрямом соціального захисту є створення сприятливих умов для ефективного використання, повної трудової віддачі, збереження здоров'я селян. Один із найважливіших

мотивів при цьому - забезпечення такого рівня оплати праці, який би відображав реальні затрати на відтворення робочої сили працівника і його сім'ї.

Нині слід сформувати тристоронню систему соціального захисту працівників аграрного сектора - працівник - роботодавець - держава. Фінансовий механізм повинен будуватися за багатоканальним принципом, що передбачає створення відповідних цільових соціальних фондів за рахунок коштів державного, обласних, місцевих бюджетів, сільськогосподарських підприємств, організацій, комерційних структур, приватних осіб тощо.

Для посилення соціальних гарантій селян необхідно також поліпшити організаційно-правове забезпечення нових соціально-трудових відносин. Треба доповнити діючий Закон "Про банкрутство" визначенням заходів щодо сприяння зайнятості, професійної підготовки звільнених, можливістью направлення на дані цілі коштів, що утворюються при ліквідації підприємств. Законодавчо закріпити за працівниками право на першочергове задоволення вимог по оплаті праці та грошовій компенсації у випадку банкрутства або ліквідації сільськогосподарських підприємств. Варто юридично чітко оговорити і оформити права, обов'язки членів пайових, акціонерних господарств в різних випадках, у тому числі при звільненні, упереджуючи зловживання, суб'єктивізм судження і рішення, тобто соціально захистити людей.

Обов'язковою умовою функціонування реформованих сільськогосподарських підприємств повинно бути законодавче закріплення й практичне використання положення, що наявність майнового чи земельного паю у селян ще не дає автоматичного права на зайнятість їх у певному господарстві, хоча й не виключає останньої. В зв'язку з цим бажано було б розробити закон про регулювання трудових відносин в аграрному секторі.

На думку дисертанта, вже давно назріла потреба юридичного визначення і закріплення відповідного соціально-політичного статусу найманого працівника взагалі та відходника зокрема. При цьому треба було б застосовувати, за аналогом зарубіжних країн, таку форму зайнятості, як робота за контрактами обмеженого строку дії. Відповідно умов конт-

ракту роботодавці виплачують тимчасовим працівникам заробітну плату, забезпечують певні соціальні гарантії й пільги, створюють умови для профпідготовки за суміжними професіями тощо, а держава виступає надійним гарантом дотримання цих умов.

Слід також гарантувати однаковий соціальний захист працівників, зайнятих на підприємствах з різною формою власності, в частині заробітної плати тощо. У зв'язку з цим актуальним є розроблення також закону "Про найману працю", в якому потрібно визначити соціально-правовий статус роботодавця, найманого працівника, їх права, обов'язки та державні гарантії щодо захисту найманої праці від надмірної експлуатації; регламентувати основні аспекти діяльності найманого працівника та його відносин з роботодавцем.

Потрібно законодавчо закріпити право громадянина розпоряджатися своїми здібностями до продуктивної творчої праці, тобто приватну власність на робочу силу. Доцільно доповнити Закон "Про власність" цими пропозиціями.

Слід реформувати систему соціального страхування селян у напрямі запровадження, крім обов'язкового державного, добровільного страхування від безробіття, у випадку виходу на пенсію, хвороби тощо.

Потребує удосконалення територіальне розміщення, організаційна структура та функціонування державної служби зайнятості. Зокрема, є необхідність створити філіали районних центрів зайнятості в сільській місцевості, особливо у великих селах західного регіону України, можливо, на базі сільрад. Потребує поліпшення система добору та підготовки кадрів самої служби зайнятості.

Таким чином, реалізація викладених у дисертації та авторефераті пропозицій щодо теоретико-методологічних, методичних і прикладних аспектів досліджуваної проблеми сприятиме комплексному поліпшенню механізму формування, функціонування та регулювання ринку робочої сили в аграрному секторі економіки України.

3. ОСНОВНІ РЕЗУЛЬТАТИ ДИСЕРТАЦІЙНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ
ВІДОБРАЖЕНІ В ТАКИХ ПУБЛІКАЦІЯХ:

I. Монографії, брошури, методичні рекомендації

1. Ринок робочої сили в аграрному секторі економіки України (теоретичні та практичні проблеми). - К.: ІАЕ УААН, 1995. - 234 с. (10,0 др.арк.).
2. Мотивація праці та формування ринку робочої сили / За ред. П.Т.Саблука, О.А.Бугуцького. - К.: Урожай, 1993. - 416 с. (29,5 др.арк., в т.ч. автора - 9,9 др.арк.).
3. Зміна характеру та змісту сільськогосподарської праці // Вдовиченко М.Х., Шейко П.В., Орлатий М.К., Купалова Г.І. Соціально-економічний розвиток села. - К.: Урожай, 1989. - 152 с. (5,6 др.арк.), в т.ч. автора - с.8-39 (1,4 др.арк.).
4. Концепція формування ринку робочої сили на селі в Україні. - К.: ВПП корпорації УкрНТІ, 1992. - 28 с. (1,3 др.арк., в т.ч. автора - 0,8 др.арк.).
5. Оцінка та прогноз кон'юнктури аграрного сектора ринку робочої сили України. - К.: НЦ ЗРП, 1993. - 58 с. (2,3 др.арк.).
6. Ускорение социально-экономического развития села. - К.: Общество "Знание" УССР, 1988. - 23 с. (1,5 печ.л., в т.ч. автора - 0,7 печ.л.).
7. Кон'юнктура аграрного сектора ринку праці // Ринок продовольства, інфраструктура і механізм ринкових відносин. - К.: ІАЕ УААН, 1994. - 126 с. (5,5 др. арк.), в т.ч. автора - с.13-18 (0,4 др.арк.).
8. Методичні рекомендації по оцінці втрат та економічній ефективності заходів по ліквідації наслідків великих радіаційних аварій (на прикладі Чорнобильської катастрофи). - К.: Геобіономіка, 1993. - 84с. (3,7 др.арк., в т.ч. автора - 1,8 др.арк.).
9. Методичні рекомендації по оцінці кадрового потенціалу АПК після Чорнобильської катастрофи. - К.: ІАЕ УААН, 1995. - 20 с. (0,9 др.арк., в т.ч. автора - 0,6 др. арк.).

II. Статті та інструктивні матеріали

10. Соціально-економічні аспекти праці сільської молоді // Економіка АПК. - 1995. - № 7. - С. 76-78 (0,4 др. арк.).

11. Соціально-економічна сутність, форми та функції ринку робочої сили // Зайнятість та ринок праці. Вип. 2. - К.: НЦ ЗРП, 1994. - С. 12-19 (0,5 др. арк.).

12. Безробіття на селі // Земля і люди України. - 1994. - № 5. - С. 18-20 (0,5 др. арк.).

13. Соціально-психологічні аспекти зайнятості селян // Економіка України. - 1994. - № 6. - С. 55-59 (0,8 др. арк.).

14. Закономірності формування ринку аграрної праці України // Зайнятість та ринок праці. Вип. 1. - К.: НЦ ЗРП, 1993. - С. 53-65 (0,6 др. арк.).

15. Ринок праці і проблеми зайнятості населення України // Матеріали українсько-німецького семінару економістів-аграрників. - К.: ВПП корпорації УкрНТІ, 1992. - С. 114-117 (0,3 др. арк.).

16. Концепція формування ринку праці на селі в Україні // Економіка України. - 1992. - № 12. - С. 56-60 (0,8 др. арк., в т.ч. автора - 0,4 др. арк.).

17. Продуктивність і оплата праці при орендному підряді // Економіка і організація сільського господарства. - К.: Урожай, 1992. - Вип. 88. - С. 36-39 (0,4 др. арк., в т.ч. автора - 0,3 др. арк.).

18. До питання створення житлово-побутових умов для переселенців // Економіка і організація сільського господарства. - К.: Урожай, 1992. - Вип. 90. - С. 72-78 (0,4 др. арк., в т.ч. автора - 0,3 др. арк.).

19. Вклад личных подсобных хозяйств в увеличение продовольственных ресурсов Украинской ССР (на болгарском яз.) // Экономика и управление на селского стопанство. - София, 1989. - № 2. - С. 80-82 (0,4 печ. л.).

20. С заботой о человеке // Буклет на ВДНХ УССР. - К.: Госагропром УССР, 1990. - 8 с. (0,3 печ. л., в т.ч. автора - 0,2 печ. л.).

21. Повышение эффективности использования земли в личных подсобных хозяйствах // Экономика и организация сельского хозяйства. - К.: Урожай, 1988. - Вип. 83. - С. 64-67 (0,3 печ. л.).

22. Продукція особистих підсобних господарств // Тваринництво України. - 1987. - № 9. - С. 29-30 (0,4 др. арк.).

23. Влияние производственных и социально-культурных условий на закрепление механизаторских кадров на селе // Пути повышения производительности труда в сельском хозяйстве. Труды: ЛСХА. - Елгава: ЛСХА, 1985. - Вып.225. - С.48-52 (0,4 печ.л., в т.ч. автора - 0,2 печ.л.).

24. Демографические и социально-экономические проблемы формирования трудовых ресурсов и закрепления квалифицированных кадров на селе // Демографічні дослідження. - К.: Науков. думка, 1984. - Вып.8. - С.53-62 (0,5 печ.л., в т.ч. автора - 0,3 печ.л.).

25. Развитие сферы услуг на селе // Экономика и организация сельского хозяйства. - К.: Урожай, 1985. - Вып.76. - С.65-68 (0,4 печ.л.)

26. Улучшение производственных условий труда механизаторских кадров // Доклады ВАСХНИЛ. - 1985. - N 2. - С.47 (0,4 печ.л.).

27. Подготовка механизаторских кадров для сельского хозяйства // Повышение эффективности использования труда и социальное развитие села в Украинской ССР. - К.: Ю ВАСХНИЛ, 1985. - С.79-84 (0,4 печ.л.).

28. Проблеми підвищення культури виробництва в умовах індустріалізації сільського господарства // Вісник сільськогосподарської науки. - 1983. - N 2. - С.86-88 (0,4 др.арк., в т.ч. автора - 0,2 др.арк.).

29. Покращення матеріальних і соціально-побутових умов праці механізаторських кадрів колгоспів // Економіка і організація сільського господарства. - К.: Урожай, 1983. - Вып.72. - С.31-36 (0,7 др.арк., в т.ч. автора - 0,4 др.арк.).

30. Матеріальне заохочення механізаторів // Механізація сільського господарства. - 1983. - N 10. - С.22-23 (0,4 др.арк., в т.ч. автора - 0,3 др.арк.),

31. Основные проблемы рационального формирования механизаторских кадров сельского хозяйства // Организационно-экономические проблемы реализации Продовольственной программы. - Кишинев.: Штиинца, 1983. - С.95-102 (0,4 печ.л.).

32. Социальный паспорт села. - Житомир.: Облагропром, 1989. - 54 с. (2,4 печ.л., в т.ч. автора - 2,2 печ.л.).

33. Социальный паспорт города (пгт) - Житомир:Облагропром, 1990. - 11 с.(0,5 печ.л.).

34. Паспорт трудових ресурсів господарства. - К.: ІАЕ УАН, 1993. - 72 с.(0,2 др.арк., в т.ч. автора - 3,0

др. арк.).

III. Тези доповідей

35. Соціально-демографічні проблеми формування трудових ресурсів села // Вдосконалення госпрозрахункових відносин в агропромисловому комплексі Хмельницької області: Обласна науково-практична конференція: Матеріали доповідей. - Кам"янець-Подільський: Кам"янець-Подільський СГІ, 1990. - С. 73-75 (0,2 др. арк.).

36. Проблемы стабилизации квалифицированных кадров на селе // Совершенствование хозяйственного механизма и интенсификация агропромышленного производства: Тезисы докладов научно-практической конференции. Ч. I. - Житомир: ЖСХИ, 1990. - С. 41-43 (0,2 печ. л.)

37. Некоторые аспекты улучшения условий аграрного труда // Проблемы экономики труда и социального развития села: Материалы Всесоюзного координационного научно-методического совещания. - К.: УНИИЗАПП, 1991. - С. 258-261 (0,2 печ. л.).

38. Влияние научно-технического прогресса на характер и содержание сельскохозяйственного труда // Социальные проблемы труда: Тезисы докладов Республиканской научно-практической конференции. - К.: СОПС УССР АН УССР, 1989. - С. 38-40 (0,2 печ. л.).

39. Предпосылки создания и функционирования рынка сельскохозяйственного труда // Рынок труда и проблемы социальной защищенности населения Украины: Доклады и тезисы выступлений на Республиканской научно-практической конференции. Вып. I. - К.: СОПС УССР АН УССР, 1991. - С. 141-143 (0,2 печ. л.).

40. Подготовка и переподготовка кадров для села в условиях функционирования рынка труда // Рыночные преобразования аграрного производства: реформирование отношений собственности, форм хозяйствования и экономического механизма их функционирования: Материалы международной научно-практической конференции. - Днепропетровск: ДГАУ, 1992. - С. 147 (0,2 печ. л.).

41. Концепция занятости населения, переселяемого из районов экологических бедствий // Экологические проблемы аграрного производства. Симпозиум 3: Материалы межрегиональной научно-практической конференции. - Днепропетровск: ДГАУ, 1992. - С. 42 (0,2 печ. л.).

42. Соціально-економічні проблеми зайнятості сільського населення, яке постраждало внаслідок Чорнобильської катастрофи // Ринок і ринкові відносини в системі агропромислового комплексу України: Матеріали наукової конференції. - К.: ВПП корпорації УкрНТІ, 1992. - С.159-165 (0,3 др.арк.)

43. Проблеми соціального захисту сільського населення // Проблеми трудозбереження і соціального захисту населення України в умовах ринкової економіки: Матеріали науково-практичної конференції. - К.: НЦ ЗРП, 1993. - С.141-143 (0,2 др.арк.)

44. Формування ринку робочої сили на селі // Економічні і соціальні проблеми розвитку Українського села: Тези доповідей науково-практичної конференції. Секція 1. - Львів: ЛСГІ, 1993. - С.29-31 (0,2 др.арк.)

45. Історичні аспекти формування ринку робочої сили на селі // Економічні і соціальні проблеми розвитку Українського села :- Тези доповідей науково-практичної конференції .Секція 1. - Львів : ЛСГІ, 1993. - С.36-38 (0,2 др.арк., в т. ч. автора - 0,1 др.арк.)

46. Прогноз зайнятості населення в сільському господарстві Донецької області // Донбасс: прошлое, настоящее, будущее - формирование и развитие трудовых традиций: П Региональная научно-практическая конференция: Тезисы докладов и сообщений. - Краматорск: Фонд "Region", 1993. - С.248-251 (0,2 печ.л.)

47. Оцінка потенційної мобільності селян // Демографічна ситуація в Україні: Матеріали наукової конференції. Ч.Ш. - К.: ВПП корпорації УкрНТІ, 1993. - С.38-40 (0,3 др.арк.)

48. Ринок праці у системі товарно-грошових відносин // Україна на шляху до ринкової економіки: Матеріали наукової конференції. - Житомир: Центр НТІ, 1993. - С.45-48 (0,2 др.арк.)

49. Социально-психологические аспекты реформирования земельных отношений // Проблемы использования земли в условиях реформирования сельскохозяйственного производства и осуществления земельной реформы. Тезисы докладов международной научно-практической конференции. - К.: Институт земледелия УААН, 1995. - С.144-145 (0,2 печ.л., в т.ч. автора - 0,1 печ.л.)

Купалова Г.И. Рынок рабочей силы в аграрном секторе экономики Украины.

Диссертацией является рукопись.

Диссертация на соискание ученой степени доктора экономических наук по специальности 08.09.02 - Занятость и рынок труда. Научно-исследовательский центр по проблемам занятости населения и рынка труда НАН и Минтруда Украины, Киев, 1995.

Раскрыты методологические и теоретические основы формирования и функционирования рынка рабочей силы. Установлено, что основными направлениями его регулирования являются: либерализация сферы занятости; содействие развитию различных форм хозяйствования; сближение уровня оплаты труда с размером фонда потребления работника; обеспечение свободы передвижения рабочей силы; создание рынка жилья.

Осуществлено внедрение разработанных автором предложений по усовершенствованию механизма социальной защиты крестьян, позволяющих планомерно влиять на формирование спроса и предложения рабочей силы в аграрном секторе экономики Украины.

Kupalova G. I. The Labour Power Market in the Agrarian Sector of the Ukrainian Economy.

The thesis is a manuscript.

The thesis for the degree of Doctor of Economic Sciences (speciality 08.09.02 - Employment and Labour Market), Scientific and Research Centre on the Problems of Population Employment and Labour Market, National Academy of Sciences and Ministry of Labour of Ukraine, Kiev, 1995.

Methodological and theoretical basis of labour market creation and functioning is presented.

It was found that the main directions of its regulation are: liberalization of the employment sphere; support of the development of different farm organization forms; bringing together the wage level and the volume of individual consumption for workers; promoting mobility of labour force migration; creation of the lodging market. The implementation of the proposals for the social support mechanism of rural population, which were conducted by the author, was promoted. It makes possible to influence systematically the formation of the labour demand and supply in the agrarian sector of the Ukrainian economy.

Ключові слова: ринок робочої сили, зайнятість, безробіття, соціальний захист.

Підписано до друку 23.11.95 р. Формат 60 x 84 1/16
Папір М 1. Обл. - вид. арк. 2,0. Ум. друк. арк. 2,0.
Тираж 100. Зам. № 126.

ДІП Інституту аграрної економіки УААН
252127, Київ-127, вул. Героїв Оборони, 8.

7 AB 33.532